

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПРИРОДНЕ ДОВКІЛЛЯ

(рецензія на монографію "Стегній О. Соціологічне прочитання природи". – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – 430 с.)

Сучасна доба життєдіяльності світової спільноти характерна не тільки стрімким розвитком технологій та комунікацій, але й критичним зростанням антропогенного тиску на природне довкілля. Одним з наслідків такого тиску є ціла низка глобальних екологічних викликів, поміж яких найчастіше згадується глобальне потепління, зміна клімату. Соціальні дослідники різних наукових напрямів усе частіше звертають свою увагу на соціальну складову наявних екологічних проблем. Якщо соціальні філософи вже достатньо давно досліджують цілий комплекс соціально-філософських аспектів взаємодії людини і природного довкілля, то соціологи донедавна обміняли своєю увагою соціально-екологічну проблематику. Особливо критична ситуація склалася у вітчизняній соціологічній науці, де зазначеною темою займаються лічені фахівці. Тому монографія Олександра Стегнія є одним з перших важливих кроків українських соціологів у комплексному вивченні соціально-екологічних проблем.

Автор ставить перед собою доволі амбітне завдання – самотужки підготувати довідкове видання з соціології довкілля, визнаючи при цьому всю складність такої роботи. Тому на початку ознайомлення з книгою мимоволі виникає питання: наскільки ж успішною може бути така спроба? Поступове прочитання тексту переконує в тому, що автор у цілому успішно досягнув своєї мети, а саме: у читача після завершення ознайомлення з книгою виникає доволі чітке комплексне уявлення про соціологію довкілля. Тому є сподівання, що згадана у "Вступі" випускниця соціологічного факультету одного з провідних столичних університетів зрозуміє сутність соціологічного прочитання природи.

Сама структура монографії виглядає доволі логічною і послідовною. Починаючи розгляд з історії формування і теоретичних основ соціології довкілля Олександр Стегній переходить до трьох інших важливих розділів, які в сукупності складають основу сучасного соціологічного теоретизування непростих взаємовідносин суспільства і природного довкілля.

На окрему увагу заслуговує авторський аналіз різних підходів до власне назви цієї соціологічної дисципліни, де вже починається термінологічна плутанина, яка тільки ускладнює розуміння відмінностей саме соціологічного аналізу соціально-екологічних проблем. Тут автор доволі детально розглядає відмінності семантичного навантаження понять "соціальна екологія", "екологічна соціологія", а також обґрунтовано вказує на доцільність вживання у вітчизняній соціології терміну "соціологія довкілля", а не англomовного "інвайронментальна соціологія" або "екологічна соціологія". Остання дефініція, як

показує текст монографії, покриває лише частину предметного поля соціологічного дослідження соціально-екологічних проблем.

До інтерактивного обговорення цієї проблеми Олександр Стегній залучає відомих західних спеціалістів в цій царині соціологічного знання, включно з одним з творців Нової екологічної парадигми в соціології американським соціологом Релеєм Данлепом. Наведене в книзі обґрунтування авторського підходу до назви цієї галузевої соціологічної дисципліни є особливо корисним з дидактичної точки зору, оскільки дозволяє усунути наявні термінологічні розбіжності. Останнє виглядає критично важливим для викладання спеціального курсу "Соціологія довкілля" у вищих навчальних закладах.

У фокусі розділу "Соціологічне дослідження окремих екологічних проблем" автор цілком свідомо наголошує на розгляді саме окремих таких проблем, визнаючи різноманітність предметного поля сучасного соціологічного прочитання природного довкілля. Відразу ж виникає питання: а які саме з цих проблем пропонуються читачу, наскільки адекватно обрані автором проблеми ілюструють усю гостроту соціально-екологічних викликів.

Ознайомлення з текстом монографії дозволяє стверджувати, що автору в цілому вдалося обрати саме те коло конкретних соціально-екологічних проблем, які перебувають у фокусі сучасної соціально-екологічної рефлексії. Мова іде про типологізацію екологічної свідомості; емпіричне вимірювання екологічних орієнтацій населення; екоатрибутивних патернах невербальної поведінки й діяльності.

До позитивних сторін монографії слід віднести аналіз численного емпіричного матеріалу соціологічних масових та експертних опитувань, більшість з яких проходила за безпосередньою участю автора. Можливість включеного спостереження дозволяє Олександрі Стегній об'єктивно і виважено аналізувати первинну емпірію, висувати гіпотези щодо складних процесів формування екологічної свідомості.

Аналізуючи соціально-екологічні проблеми урбанізованого середовища автор звертається до новітніх досліджень зарубіжних колег, акцентуючи увагу на мінімізації метаболізму в містобудуванні та проектуванні нових будівель. На перший погляд, суто технічні аспекти пасивного планування нових будівників як складової "зеленого будівництва" чітко поєднуються із соціальним контекстом, розвитком соціальних відносин у конкретній міській громаді. Олександр Стегній переконливо показує, що без перебудови ставлення локальної спільноти, лідерів громадської думки до екологізації повсякденного життя практично неможливо досягти позитивних зрушень у мінімізації антропогенного тиску урбанізованого середовища на природне довкілля.

Сучасне суспільство визнається багатьма соціологами "суспільством ризику", а відтак вимагає прискіпливої уваги соціальних дослідників до со-

ціальних передумов та наслідків екологічних ризиків. Як свідчить автор, значна частина такого роду ризиків має техногенне походження і безпосередньо пов'язана із соціально-політичним та соціокультурним контекстом конкретного суспільства, в даному випадку нашої країни. У монографії детально розглядається соціологічне супроводження наслідків Чорнобильської катастрофи для українського суспільства та міжнародної спільноти.

Екологічна проблематика, особливо в останні десятиліття, все більше переміщується в епіцентр політичних відносин різного рівня, від локальної спільноти, національної держави до міжнародного політичного дискурсу. Зазначений акцент політичної вагомості даної проблематики знаходить своє відображення у двох останніх розділах монографії.

Автор ґрунтовно аналізує основні етапи становлення і розвитку екологічного руху в Україні, відносин екологічної громадськості з державними органами влади, політичними суб'єктами та населенням. Окрема увага приділяється сучасному стану глобальних екологічних мереж і солідарностей, конкретним прикладом яких в монографії слугує глобальний екологічний проект "Ініціатива доступу".

Цілком слушно в монографії вказується на взаємозв'язок між рівнем доступу до природних ресурсів і соціально-екологічними конфліктами та нерівністю. Тут доцільно відмінити авторську розробку категорії "екологічні інтереси", інституціоналізація яких торкається різних соціальних сфер життя сучасного суспільства та різних соціальних акторів, від державних інститутів до носіїв неформальних інституційних практик. Власне кажучи, баланс дотримання екологічних інтересів різних соціальних груп вирішальним чином визначає також рівень соціально-екологічних конфліктів та нерівності.

Останній розділ монографії присвячений соціології екологічної політики, яка розглядається у двох класичних іпостасях: як певний політичний курс, доктрина та як їх практична реалізація.

Автор детально аналізує наявні суперечності та поточні труднощі міжсекторального співробітництва в нашій країні між головними акторами екологічної політики: державними інститутами, політичними суб'єктами та неурядовими екологічними організаціями.

Слідуючи універсальному екологічному принципу "думай глобально, дій локально", автор аналізує інституційну спроможність муніципального екологічного врядування на конкретному прикладі двох промислових українських міст – Донецька і Запоріжжя, використовуючи пілотну методику оцінювання. Враховуючи вагомість рамкових юридичних умов для екологізації сучасного суспільства, автор аналізує сучасний стан вітчизняного екологічного законодавстві на знов-таки на конкретному прикладі лісового сектору України. Для цього в книзі використовується багатий первинний соціологічний матеріал масових та експертних опитувань.

Підсумовуючи розгляд нової монографії Олександра Стегнія, можна визнати: автору вдалося виконати поставлене завдання. Це видання, враховуючи його комплексність та дидактичне викладення матеріалу, може бути рекомендоване для підготовки молодих фахівців у сфері соціології та екології. Тому в рецензента є скоріше не зауваження, а побажання щодо подальшого соціологічного прочитання природи.

По-перше, доцільно доповнити наведені результати масових опитувань щодо екоатрибутивних патернів поведінки новітніми емпіричними даними останніх років. По-друге, параграфи про соціально-екологічні проблеми урбанізованого середовища, соціально-екологічні конфлікти та нерівності отримали б додаткову актуалізацію за рахунок матеріалу з життя громад найбільших українських міст. Мова іде, насамперед, про ситуацію із публічним обговоренням генеральних планів розвитку міст, програм містобудування та реальної можливості міських громад впливати на ці процеси.

МИКОЛА ХИЛЬКО,
*доктор філософських наук,
професор кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*